

СУТНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКИМ СЕКТОРОМ

У статті досліджено та обґрунтовано сутність понять “криза” і “державне антикризове управління в банківському секторі”, проаналізовано інструменти антикризового управління, які доцільно застосувати державними органами. Запропоновано основні інструменти державного антикризового управління.

В статье исследованы и обоснованы сущность понятий “кризис” и “государственное антикризисное управление в банковском секторе”, проанализированы инструменты антикризисного управления, которые целесообразно применять государственными органами. Предложены основные инструменты государственного антикризисного управления.

In the article the notion crisis and government anticrisis management by bank sector are investigated and substantiated, the tools which can be applied by state agencies are analysis. The basic states of crisis management tools are proposed.

Ключові слова. Державне антикризове управління, банківський сектор, криза, банківська криза.

Вступ. Останні події у світовій економіці та непрогнозовані наслідки останньої економічної кризи підвищують важливість державного антикризового управління в банківському секторі, адже стан банків і банківської системи – це основна опора розвитку національної економіки. Тому в його стійкості зацікавлені всі: Національний банк України, акціонери, клієнти, банки й ділові партнери, зрештою держава Україна та її громадяни. Проблема банківських криз та державного антикризового управління присвячено науковій праці таких учених, як О. Барановський, В. Бодров, В. Геєць, В. Коваленко, П. Трунін, М. Каменських, В. Міщенко, Л. Пісьмаченко, К. Рудий, А. Степаненко, В. Стельмах та ін.

© О. О. Кузьмич, 2010

У світовому масштабі проблема банківських криз поки що не знайшла свого розв’язання, їх періодичність і небезпека для національних економік, як і раніше, залишаються найбільшою перешкодою поступальному розвитку. Запобігти банківській кризі на фінансовому ринку досить важко з економічних, фінансових, а іноді й політичних причин. Тому дослідження економічної сутності банківської кризи, причин її виникнення та інструментів подолання є особливо актуальною темою для наукових досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є визначення сутності понять “криза”, “банківська криза”, “антикризове управління”, “державне антикризове управління в банківському секторі”, окреслення найбільш актуальних державних антикризових інструментів, які повинна застосовувати держава під час нестабільності.

Результати дослідження. Оскільки грошові кошти – визначальний чинник розвитку економіки, то криза в банківській сфері – це одна з найбільших загроз фінансовій безпеці підприємств і держави в цілому. Тому вважаємо за необхідне більш докладно розглянути теоретичні аспекти розвитку кризових явищ та антикризового управління.

Поняття “криза” – одне з найскладніших, воно має багато змістових відтінків інтерпретацій та сутнісних характеристик. Цей термін походить від грецького слова “krisis” (вихід, закінчення) і означає різкий перелом, тяжкий перехідний стан, крайню точку падіння, гостру нестачу, невідповідність [1].

Оглядаючи напрацювання попередників, що проводили дослідження у сфері антикризового управління, ми виявили багато визначень поняття кризи (табл. 1). Аналіз показав закономірність у системі наукових уявлень про кризу. Більшість науковців схиляються до думки, що криза – це, з одного боку, подія (явище), яка загрожує життєдіяльності певної системи: це може бути й організація, і держава в цілому. З іншого – деякі науковці розглядають кризу як передумову розвитку будь-якої системи. Ми погоджуємося з думкою більшості і в подальшому розглядаємо кризу як стан, що загрожує життєдіяльності системи.

Аналіз теоретичних підходів до визначення поняття “криза” *

Джерело	Визначення
Гончаров М. И. Консалтинг в антикризисном управлении (теория и практика) / М. И. Гончаров, Г. А. Лемзяков. – М. : Экономика, 2005. – 245 с.	Загострення суперечностей, що загрожує життєстійкості системи в навколишньому середовищі
Коротков Э. М. Концепция менеджмента / Коротков Э. М. – М. : ДеКА, 1997. – 304 с.	Об’єктивна риса і передумова розвитку будь-якої макро- та мікроекономічної системи
Менеджмент для магистров : учеб. пособие для вузов / Епифанов А. А. (рук. авт. коллектива), Козьменко С. Н., Андронов А. Н. и др. – Сумы : Университетская книга, 2003. – 762 с.	Ситуативна характеристика функціонування будь-якого суб’єкта, що є наслідком невизначеності в його зовнішньому та внутрішньому середовищах

Продовження табл. 1

Антикризисный менеджмент: превентивные методы управления / А. Б. Крутик, А. И. Муравьев. – СПб. : Питер, 2001. – 432 с. : ил. – (“Теория и практика менеджмента”)	Загальна закономірність, зміна становища (різкий перехід від стабільності до розбалансованості всього ланцюга відтворення) – результат одночасної спільної негативної дії зовнішніх та внутрішніх факторів
Зуб А. Т. Антикризисное управление : учеб. пособие для студентов вузов / Зуб А. Т. – М. : Аспект Пресс, 2005. – 319 с.	Подія, здатна загрозувати життєдіяльності організації, що характеризується невизначеними причинами і складно передбачуваними наслідками та потребує прийняття нагальних рішень
Rosenthal and B. Pijenburg (eds). Crisis Management and Decision Making: Simulation oriented scenarios. – Dordrechf : Kluwer, 1991. – P. 1–6.	Ситуація, позначена високою небезпекою, станом непевності, відчуттям невідкладності, що притаманна ринковим відносинам

* Складено автором.

Розглянемо погляди науковців і практиків на поняття “банківська криза”, а також визначимо її основні ознаки (табл. 2).

Узагальнюючи результати досліджень банківських криз у науковій літературі, можна констатувати, що їх автори найчастіше пов’язували банківські кризи або з неієздатністю банківських установ та неспроможністю відповідати за своїми зобов’язаннями, або зі знеціненням банківських активів. У разі банківської кризи основними факторами є втрата позичальниками платоспроможності і, як результат, – нагромадження заборгованості за кредитами порівняно з активами банків, що призводить до неліквідності національної банківської системи.

Отже, банківська криза – це стрімке та масштабне погіршення якості діяльності великої кількості банків, що проявляється в нездатності значної кількості кредитних організацій, а нерідко банківської системи загалом виконувати свої об’єктивно необхідні функції в економіці, здійснювати банківські операції та забезпечувати власний поступальний розвиток.

Банківська криза може проявлятися як у період негативних тенденцій в економіці, так і в період поступального економічного розвитку економіки держави, може бути стихійною, але вона завжди має свої причини та наслідки.

Аналіз теоретичних підходів до визначення поняття “банківська криза”*

Джерело	Визначення
Степаненко А. І. Макроекономічні фактори банківських криз / А. І. Степаненко // Проблеми та перспективи розвитку банківської системи України : збірник наукових праць / Українська академія банківської справи Національного банку України, 2009. – Вип. 26.	Банківська криза характеризується різким зростанням частки сумнівної та безнадійної заборгованості в кредитних портфелях банків, зростанням їх збитків у зв'язку з переоцінкою непокритої ринкової позиції, зменшенням реальної вартості банківських активів
Мониторинг финансовой стабильности в развивающихся экономиках (на примере России) / П. В. Трунин, М. В. Каменских. – М. : Изд-во ИЭПП, 2007. – 106 с.	Банківські кризи пов'язані з нездатністю банків виконувати свої зобов'язання та з активним державним втручанням, спрямованим на запобігання кризовим явищам

Продовження табл. 2

Рудый К. В. Финансовые кризисы: теория, история, политика / Рудый К. В. – М. : Новое знание, 2003. – 398 с.	Банківська криза пов'язана з неієздатністю банківської системи, що трактується як нездатність банку виконувати умови контракту, укладеного з вкладниками, внаслідок невиконання зобов'язань позичальниками банку або внаслідок знецінення банківських активів
Коваленко В. В. Інструменти державного антикризового управління в банківському секторі / В. В. Коваленко // Вісник Української академії банківської справи. – 2006. – № 2 (21). – С. 8–13.	Банківська криза – це ситуація при ненормально низькому рівні економічної діяльності банків протягом тривалого часу
Гагарин С. В. Межбанковские кредитные дилинговые операции на рынке “коротких денег” / Гагарин С. В., Никольский Ю. Б., Шамаев Г. А. – М. : ПРИНТЛАЙН, 1995. – С. 94.	Під банківськими кризами розуміють кризи банківського сектора, які ґрунтуються на ефекті доміно і при яких нагромадження проблемних активів в обмеженій кількості банків за умов їх неплатоспроможності спричиняє банківську паніку, масове вилучення вкладів, різке скорочення кредитування банками один одного, масове припинення платежів банками, з подальшим колапсом платіжної системи і фінансових ринків

* Складено автором.

Вивчення банківських криз у ретроспективі в усьому світі показало, що сценарії розвитку кризових явищ у банківських системах настільки різноманітні, що не підлягають якій-небудь спрощеній класифікації.

У 1997 р. Міжнародний банк розрахунків дав свою характеристику банківській кризі. За його визначенням, банківська криза відбулася, якщо в країні спостерігається прояв хоча б одного з чотирьох факторів [2]:

- проблемні активи банків становлять більше 2 % ВВП країни;
- сума коштів, необхідних для порятунку банківської системи, перевищує 2 % ВВП;
- у банківському секторі націоналізація набула масового характеру, банківські депозити заморожені, а влада вводить “банківські канікули”;
- Центральний банк гарантує виплати населенню за всіма банківськими депозитами, не забезпечуючи своїх гарантій матеріально.

Одним із пріоритетних завдань державного управління є запобігання кризовим явищам в економіці. У запобіганні банківським кризам основну роль відіграє своєчасна діагностика стану банківського сектора та визначення ймовірності виникнення нестабільності, а також вчасне державне антикризове управління ситуацією.

Розглянемо погляди науковців та практиків на поняття “антикризове управління” (табл. 3).

**Аналіз теоретичних підходів до визначення поняття
“антикризове управління” ***

Джерело	Визначення
Теория и практика антикризисного управления : учебник для вузов / Г. З. Базаров, С. Г. Беляев, Л. П. Белых и др. ; под ред. С. Г. Беляева и В. И. Кошкина. – М. : Закон и право, ЮНИТИ, 1996. – 469 с.	Під антикризовим управлінням розуміється сукупність форм і засобів реалізації антикризових процедур, які стосовно конкретної організації-боржника відбивають економічні відносини, що складаються при її оздоровленні або ліквідації
Ситник Л. С. Організаційно-економічний механізм антикризового управління підприємством / Ситник Л. С. / НАН України, Ін-т економіки промисловості. – Донецьк : ІЕП НАН України, 2000. – 503 с.	Антикризове управління розглядається, як здатність розробляти оптимальні шляхи виходу з кризової ситуації, визначати пріоритетні цінності в умовах кризи, координувати діяльність підприємства та його працівників щодо передбачення кризи, досягати ефективності їх праці в екстремальних умовах
Чернявский А. Д. Антикризисное управление : учеб. пособие / Чернявский А. Д. / Межрегиональная академия управления персоналом. – К. : МАУП, 2000. – 208 с.	Головним завданням антикризового управління названо розробку найменш ризикових управлінських рішень, які дозволили б досягти поставленої мети і результату з мінімумом додаткових коштів і негативних наслідків
Стратегия и тактика управления фирмой ; под ред. А. П. Градова, Б. И. Кузина. – СПб. : Специальная литература, 1996. – 398 с.	Антикризове управління визначається як сукупність послідовних укрупнених заходів, таких як аналіз стану макро- і мікросередовища, вибір відповідної місії суб'єкта господарювання; вивчення економічного механізму виникнення кризових ситуацій і створення системи сканування зовнішнього і внутрішнього середовища з метою раннього виявлення слабких сигналів кризи, що наближається, та ін.
Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій / Лігоненко Л. О. – К. : Київськ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. – 580 с.	Під антикризовим управлінням розуміється постійний процес виявлення ознак кризових явищ і реалізація генерального плану недопущення поширення цих явищ і стагнації розвитку суб'єкта господарювання протягом усього періоду його функціонування
Коротков Э. М. Антикризисное управление : учеб. для вузов по экон. специальностям / Коротков Э. М., Беляев А. А., Валовой Д. В. и др. ; Гос. ун-т упр. – М. : ИНФРА-М, 2002. – 432 с.	Антикризове управління – це управління, в якому встановлено певним чином передбачення небезпеки кризи, аналіз її симптомів, заходів для зниження негативних наслідків кризи та використання її факторів для подальшого розвитку

Продовження табл. 3

Наше визначення	Основним завданням державного антикризового управління в банківському секторі є недопущення появи кризових ситуацій, тобто здійснення постійної оцінки та контролю за сильними і слабкими сторонами банківської системи країни з метою підвищення фінансової стабільності та зниження ймовірності її краху, а в крайньому випадку – завчасна діагностика ризиків та вироблення системи заходів відвернення чи
-----------------	---

	ефективної та швидкої локалізації й усунення їх негативних наслідків
--	--

* Складено автором.

Як видно з табл. 3, більшість науковців визначають антикризове управління як сукупність форм і методів реалізації антикризових процедур стосовно конкретної системи. Інші науковці йдуть ще далі і в понятті виділяють антикризові заходи, розглядають антикризове управління як управління в умовах ризику. Ми погоджуємося з твердженням деяких науковців, що управління соціально-економічною системою завжди певним чином антикризове, а банківський сектор є одним з найчутливіших і найвразливіших елементів соціально-економічної системи будь-якої країни.

У найзагальнішому вигляді під антикризовим потрібно вважати таке управління, яке запобігатиме кризовим ситуаціям або пом'якшуватиме їх. Щодо такого тлумачення суті антикризового управління запропоновано диференціювати такі підвиди [3]:

- 1) передкризове управління, яке здійснюють для своєчасного виявлення і розв'язання проблем (прийняття рішень) для запобігання кризі;
- 2) управління в умовах кризи, яке визначає стабілізацію нестійких станів і збереження керованої системи;
- 3) управління процесами виходу з кризи, яке здійснюють для мінімізації втрат і можливостей під час виведення з кризи.

Саме тому ми вважаємо, що основним завданням державного антикризового управління в банківському секторі є недопущення появи кризових ситуацій, тобто здійснення постійної оцінки та контролю за сильними і слабкими сторонами банківської системи країни з метою підвищення фінансової стабільності та зниження ймовірності її краху, а в крайньому випадку – завчасна діагностика ризиків та вироблення системи заходів відвернення чи ефективною та швидкою локалізації й усунення їх негативних наслідків.

На наш погляд, державне антикризове управління банківським сектором передбачає розробку комплексу заходів протидії негативному впливу потенційних загроз на процес забезпечення стійкості та стабільного функціонування банківської системи й кожного окремого банку. У цьому контексті набуває актуальності проблема виміру стійкості банківського сектора, оскільки від адекватної оцінки наявного рівня залежить повнота, результативність і своєчасність прийняття державних рішень стосовно нейтралізації дії негативних чинників на стійкість банківського сектора.

Таким чином, антикризове управління банківською системою передбачає систему управлінських заходів та рішень щодо діагностики, відвернення, нейтралізації та подолання криз і їх причин на всіх рівнях банківського сектора.

Держава відіграє особливу роль у процедурі антикризового управління банківським сектором. Більшість науковців виділяють такі інструменти державного антикризового управління [4]:

1. Фінансові інструменти вирішують поточні питання фінансового забезпечення банківських установ. Прямі методи: надання кредитів ЦБ, зниження норм обов'язкового резервування; реструктурування короткострокових кредитів банку, використання облігаційних інструментів. Непрямі методи: реструктуризація податкових зобов'язань, перегляд системи оподаткування банків, конвертація депозитів державних підприємств у капітал банку.

2. Операційні інструменти застосовуються для вдосконалення внутрішнього моніторингу структури активів та зобов'язань банківських установ: реструктуризація короткострокових кредитів банку, використання облігаційних інструментів та ін.

3. Структурні інструменти спрямовуються на оптимізацію внутрішньої та зовнішньої структур банківських установ як основних учасників фінансового сектора, що мають безпосередній вплив на рівень його стійкості й надійності: ліквідація, злиття, реорганізація, управління поганими активами.

На нашу думку, запропоновані інструменти не в повному обсязі включають напрями державного антикризового управління банківським сектором, ураховуючи лише управління в умовах кризи, та частково охоплюють управління процесами виходу з кризи. До переліку слід додати інструменти, спрямовані на передкризове управління, яке здійснюється для своєчасного виявлення і зняття проблем, щоб запобігти кризі, а також інструменти управління процесами виходу з кризи, яке здійснюють і для мінімізації можливості її повторення в майбутньому.

Висновки. Здійснивши аналіз найбільш уживаних понять кризи, ми погоджуємося з думкою науковців і в подальшому дослідженні розглядаємо кризу як стан, що загрожує життєдіяльності системи. Відповідно до визначень більшості науковців, банківська криза – це стрімке та масштабне погіршення якості діяльності великої кількості банків, що проявляється в нездатності значної кількості кредитних організацій, а нерідко банківської системи загалом виконувати свої об'єктивно необхідні функції в економіці, здійснювати банківські операції та забезпечувати власний поступальний розвиток.

Ми вважаємо, що основним завданням державного антикризового управління в банківському секторі є недопущення появи кризових ситуацій, тобто здійснення постійної оцінки та контролю за сильними і

слабкими сторонами банківської системи країни з метою підвищення фінансової стабільності та зниження ймовірності її краху, а в крайньому випадку – завчасна діагностика ризиків та вироблення системи заходів відвернення чи ефективної та швидкої локалізації й усунення негативних наслідків.

Держава відіграє особливу роль у процедурі антикризового управління банківським сектором, саме тому до інструментів державного антикризового управління необхідно включити, окрім фінансових, операційних та структурних, інструменти, які спрямовані на своєчасне виявлення та розв'язання проблем щодо запобігання кризі, а також інструменти державного управління, що спрямовані на мінімізацію можливості повторення кризової ситуації в майбутньому.

Реалізація антикризових заходів у банківській сфері через застосування широкого спектра інструментів державного антикризового управління має розглядатися як джерело економічних зрушень, підвищення рівня життя населення, стримування інфляційних процесів і стимулювання розвитку підприємницької діяльності, що, у свою чергу, відповідає стратегічним цілям розвитку держави.

Подальші дослідження передбачається проводити в напрямку обґрунтування способів державного антикризового управління та розробки антикризових стратегій у банківському секторі України.

Література

1. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством : підручник / Лігоненко Л. О. – К. : Національний торговельно-економічний університет, 2005. – 125 с.
2. Carson C. Financial Soundness Indicators / C. Carson, S. Ingves // International Monetary Fund. – 2003. – 14 May. – P. 43.
3. Штангрет А. М. Антикризове управління підприємством : підручник / Штангрет А. М. – Львів : Українська академія друкарства, 2008. – С. 64–65.
4. Коваленко В. В. Антикризове управління в забезпеченні фінансової стійкості банківської системи : монографія / В. В. Коваленко, О. В. Крухмаль. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – 198 с.